

ACTIO EXERCITORIA ET INSTITORIA ANEB PŘÍMÉ ZASTOUPENÍ V ŘÍMSKÉM OBCHODNÍM PRÁVU

ROBERT JAKUBÍČEK

Právnická fakulta Masarykovy univerzity – Katedra dějin státu a práva

Abstrakt

Actio exercitoria et institoria patří do skupiny tzv. adjektických žalob (*actiones adiecticiae qualitatis*), které byly do římského právního řádu implementovány ediktální činností préтора ca. ve 2. stol. před Kristem. Tato intervence préтора právně reglementovala obchodní závazkové vztahy, které z pověření (*praepositio*) nositele moci (*dominus, paterfamilias*) uzavíraly jeho jménem a na jeho účet osoby *alieno iuri subiectae*. *Dominus* pak za takovéto závazky odpovídal *in solidum*.

Klíčová slova

Actio exercitoria, actio institoria, adjektické žaloby, praepositio, přímé zastoupení, odpovědnost in solidum

Abstract

Actio exercitoria et institoria belongs to the group of so called adjective actions (*actiones adiecticiae qualitatis*), which were implemented in the Roman legal order by edictal activity of a praetor during the 2nd century B.C. Such a praetor's intervention reglemented commercial contractual relationships, which were concluded by persons *alieno iuri subiectae* on the authority of (*praepositio*) a potentate (*dominus, paterfamilias*) in his name and on his account. Consequently, *dominus* was liable for such obligations *in solidum*.

Key words

actio exercitoria, actio institoria, adjective actions, praepositio, direct representation, liability in solidum

I. Adjektické žaloby

Actio exercitoria a actio institoria patří do skupiny tzv. adjektických žalob (*actiones adiecticiae qualitatis*), které byly do římského „právního řádu“ zavedeny zhruba ve 2. století

před Kristem a to ediktální činností préтора. Dříve než se zaměříme na výše zmíněné žaloby, řekněme si několik slov k adjektickým žalobám jako takovým.

Adjektické žaloby jsou pozoruhodné hned z několika pohledů, přestože jsou jim v učebnicích a manuálech římského práva obvykle věnovány maximálně dvě stránky. Jsou zajímavé nejen dogmaticky, protože představují výjimku z pravidla, že obligatio est vinculum iuris, tedy že obligace je ryze osobní vztah a nemůže v zásadě účinkovat vůči třetím osobám, které nejsou na obligačním vztahu zúčastněné. Dále se zavedením adjektický žalob prétořem narušil teoreticko-právně politický postulát, že otrok je jen res a nikoliv osoba, schopna na základě své vlastní vůle jednat a uzavírat obchody a konečně za třetí, nám existence adjektických žalob zcela názorně demonstruje, že sociálně - ekonomický vývoj, kterým antický Řím, založený výlučně na otrokářské společnosti, procházel, se odrážel i ve společenské diferenciaci osob nesvobodných, tedy alieno iuri subiectae. Neboť z filius familias a otroků se postupně stávají podnikatelé a manažeři¹, kteří zastupují domina nebo pater familias což nám dokládají rozsáhlé pasáže z Digest, kde totiž hlavními protagonisty XIV. a XV. knihy jsou pouze a jenom otroci!

Označení adjektických žalob není původním římským názvem, ale termín adjektické žaloby získaly středověkou doktrínou a to sice spojením pasáže textu z Digest, kde Paulus použil tohoto výrazu pro zvláštní stav, kdy nositel moci (dominus) odpovídá nikoliv za vlastní jednání, ale za jednání druhého, tedy akcesoricky, jako další, někdy však i jako jediný dlužník (cfr. Item si servus meus navem exercebit et cum magistro eius contraxero, nihil obstat, quo minus adversus magistrum experiar actione, quae mihi vel iure civili vel honorario competit: nam et cuivis alii non obstat hoc edictum, quo minus cum magistro agere possit: hoc enim edicto non transfertur actio, sed adicitur.)²

V pasáži týkající se adjektických žalob, o kterých Gaius pojednává ve čtvrtém komentáři (cfr. Gai. Inst. 4, 69 – 4, 74a) nenacházíme ani jedinou zmínku o jejich formulové podobě a struktuře těchto formulí. Svoji pozornost věnuje pouze předpokladům užití těchto žalob a různým způsobům odpovědnostních vztahů, tedy ručení in solidum či omezenému ručení do hodnoty peculia a zmiňuje, že byly připuštěny pro vykonávání obchodní činnosti jak na souši

¹ Cfr. Di Porto, A. *Impresa collettiva e schiavo manager in Roma antica*. Milano: Giuffrè, 1984 nebo Serrao, F. *Impresa e responsabilità a Roma nell' età commerciale*. Pisa: Pacini, 1989; Bonfante, G. – Cottino, G. *L imprenditore*. Torino: Casa editrice dott. Milani, 2001; Cerami, P. – Di Porto, A. – Petrucci, A. *Diritto commerciale romano*. 2. edizione. Torino: Giappichelli, 2004

² D. 14, 1, 5, 1

tak na moři prostřednictvím osob svobodných či *alieno iuri subiectae* (Gai. Inst. 4, 71), či k vykonávání obchodní činnosti na základě *iussum* (Gai. Inst. 4, 70) nebo do výše *pekulia* (Gai. Inst. 4, 72 – 4, 73). Co je však udivující, je to, že pouze o několik odstavců dále se Gaius věnuje formulím týkajících se tzv. procesního zastoupení (Gai. Inst. 4, 86), které se vyznačují záměnou subjektů, aniž by učinil jakýkoli odkaz na adjektické žaloby, kterým se věnoval o několik řádků výše. Je opravdu velmi pozoruhodné, proč na tomto místě Gaius mlčí. Proč právě o struktuře adjektických žalob není žádná zmínka a žaloby z procesního zastoupení velmi obšírně popisuje do nejmenšího detailu? Mimo to, pokud by adjektické žaloby měly stejnou strukturu, proč by se nezmínil o nějakém odkazu, jak u něho bývá zvykem?

Vyvstává tedy otázka, zda-li v intenci adjektických žalob má být uvedena *obligatio* vztahující se přímo k osobě otroka nebo k osobě *filius familias*. Nicméně analýzou nám dostupných pramenů dopřejeme jednoznačně k závěru, že *obligatio* v intenci označuje odpovědnost *domina*, tedy nositele moci. Nacházíme alespoň deset příkladů *respons*, kde je *expressis verbis* vyjádřeno, že závazek se vztahuje přímo k osobě *domina* či *pater familias*, tedy subjektu, do jehož právní sféry dopadají účinky vykonaného jednání. Vzhledem k tomu, že se budeme dále zabývat pouze *exercitorní* a *institorní* žalobou, uvádíme pouze ty pasáže z *Digest*, které se týkají těchto žalob (ostatní žaloby cfr. Ulp. D. 14, 3, 5, 11; Ulp. D. 14, 4, 1, 2; Ulp. D. 15, 1, 3, 3; Ulp. D. 15, 1, 3, 5; Ulp. D. 15, 1, 3, 6; Ulp. D. 15, 1, 3, 9; Ulp. D. 15, 1, 5, 1; Ulp. D. 15, 3, 3, 5):

*Magistri autem imponuntur locandis navibus vel ad merces vel vectoribus conducendis armamentisque emendis: sed etiamsi mercibus emendis vel vendendis fuerit praepositus, etiam hoc nomine obligat exercitorem.*³

*Cuius autem condicionis sit magister iste, nihil interest, utrum liber an servus, et utrum exercitoris an alienus: sed nec cuius aetatis sit, intererit, sibi imputaturo qui praeposuit.*⁴

*Aequum praetori visum est, sicut commoda sentimus ex actu institorum, ita etiam obligari nos ex contractibus ipsorum et conveniri.*⁵

³ Ulp. D. 14, 1, 1, 3

⁴ Ulp. D. 14, 1, 1, 4

⁵ Ulp. D. 14, 3, 1

Je třeba poznamenat, že veškeré zmíněné pasáže z Digest jsou z doby klasické, tedy velmi vzdálené původnímu režimu adjektických žalob, ty vznikly již v 2. století před Kristem. Ve skutečnosti, analyzujeme-li jednotlivé *actiones adiecticiae qualitatis*, velmi lehce si povšimneme, že sankcionovatelná odpovědnost se vztahuje pouze a výhradně k osobě nositele moci. Tedy kromě výše uvedených i jiné pasáže jasně poukazují na to, že jakákoliv činnost vykonaná institorem, magistrum navis nebo otrokem vybaveným *pekulium* dává zrod obligačnímu poutu, které spočívá přímo v osobě *pater familias* či *dominus*.

II. *Actio exercitoria et institoria* aneb obchodní zastoupení v antickém Římě

Obě žaloby byly připuštěny v důsledku rozvoje obchodních vztahů a obchodu vůbec. První z nich má svoji podstatu v okolnosti, kdy majitel rejdářské společnosti (*exercitor*) pověřuje velením na lodi svého zmocněnce (*magister navis*), ať už se jedná o osobu svobodnou, *filius familias* či otroka (cfr. *infra*). Obdobně je tomu i u *actio institoria*, kdy majitel obchodního nebo řemeslnického podniku pověřil vedením tohoto podniku osobu *alieno iuris*, tedy tzv. *institora*.

Při čtení pramenů, které se týkají *actiones exercitoria et institoria*, je velmi snadné si povšimnout, že odpovědnost se vztahuje převážně, ne-li výlučně na majitele moci. Pouze v několika málo případech (cfr. *infra*) se odpovědnost vztahuje k osobě pověřené, navíc pokud se tak stává, pouze v nepřímé souvislosti s nařízeními obsaženými v ediktech týkajících se *actiones exercitoria et institoria*. V žádném z pramenů však nenacházíme konfiguraci, kdy by se *obligatio* nebo odpovědnost pověřené osoby svobodné či otroka dala jakýmkoli způsobem předvídat v ediktech. Titul Digest vztahující se přímo k *actio exercitoria* začíná následovně:

*Utilitatem huius edicti patere nemo est qui ignoret. nam cum interdum ignari, cuius sint condicionis vel quales, cum magistris propter navigandi necessitatem contrahamus, aequum fuit eum, qui magistrum navi imposuit, teneri, ut tenetur, qui institorem tabernae vel negotio praeposuit, cum sit maior necessitas contrahendi cum magistro quam institore.*⁶

Tento zásah prétora a tudíž připuštění žaloby proti nositeli moci zdůvodňuje podle Ulpiana to, že pro třetí osoby je velmi těžké se identifikovat s právně-ekonomickými podmínkami

⁶ Ulp. D. 14, 1, 1 pr.

samotného magistra navis, s nímž mají vést danou obchodní činnost, což platí jak pro *actio exercitoria* tak i pro *actio institoria* (cfr. „sit maior necessitas contrahendi cum magistro quam institore“). V minulosti se však pochybovalo o autentičnosti této pasáže⁷, Pugliese například tuto *laudatio edicti* považoval za podvrh a viděl daleko pádnější důvody vzniku těchto dvou adjektických žalob v argumentaci Gaia ve svých Institucích (cfr. „...quia aui ita negotium gerit magis patris dominive quam filii servive fidem sequitur“⁸), který hovoří o tom, že kdo vede daná jednání, spoléhá více na *fides* pána, nežli na *fides* otroka či syna. Samozřejmě, že Gaiovo svědectví je výraznější a pronikavější ve vztahu k adjektickým žalobám, nicméně oba zmiňované texty se nerozcházejí, jenom představují různé pohledy na stejnou potřebu právní reglementace. Odlišná je však formulace, kterou Ulpianus uvádí část věnovanou *actio institoria*:

*Aequum praetori visum est, sicut commoda sentimus ex actu institorum, ita etiam obligari nos ex contractibus ipsorum et conveniri. sed non idem facit circa eum qui institorem praeposuit, ut experiri possit: sed si quidem servum proprium institorem habuit, potest esse securus adquisitis sibi actionibus: si autem vel alienum servum vel etiam hominem liberum, actione deficietur: ipsum tamen institorem vel dominum eius convenire poterit vel mandati vel negotiorum gestorum. Marcellus autem ait debere dari actionem ei qui institorem praeposuit in eos, qui cum eo contraxerint.*⁹

Podle Ulpiana je tedy v rámci ekvity, když nositel moci, který profituje z činnosti svých institorů, je taktéž „obligatus“ za dluhy vznikající z obchodů, které institoři uzavřeli a může být tedy žalován za jejich plnění (cfr. „ita etiam obligari nos a contractibus ipsorum et conveniri“). Není tedy pochyb o tom, že právníci pohlíželi na *actiones exercitoria* et *institoria* nejen z úhlu odpovědnosti, ale dbali též ochrany víry třetích osob a ekvity v oblasti obchodních vztahů. Vazby na *utilitas*, *fides* a *aequitas* jsou natolik explicitní a determinující v ohledu na zavedení adjektických žalob, že vlastně určují i jejich struktura a právní režim.

Nelze vyvrátit, že takovéto druhy obchodních činností, především ty, které s odvíjely daleko od institucionálního sídla podniku, vyžadují zvláštní ochranu pro třetí osoby.¹⁰ Je zcela

⁷ Např. Solazzi, Longo In Miceli, M. Sulla struttura formulare delle actiones adiecticiae qualitatis. Torino: Giappichelli, 2001, s. 191

⁸ Gai. Inst. 4, 70 in fine

⁹ Ulp. D. 14, 3, 1 pr.

¹⁰ Miceli, M. Sulla struttura formulare delle actiones adiecticiae qualitatis. Torino: Giappichelli, 2001, s. 193

odpovídající v prostředí právním a ekonomickém, že při uzavírání smluv sledují třetí osoby fides, důvěryhodnost nositele moci, který je jediným dominem negotii, a důvěřují tak pouze jeho „obchodnímu portfoliu“, jeho zámožnosti a solventnosti (cfr. Gai. 4, 70 – 4, 71). Třetí osoby tedy pozorně sledují právně-ekonomickou sféru subjektu, který je nositelem titulu pro obchodní činnost a nikoliv jednotlivé pověřené osoby, které tuto činnost vykonávají v zastoupení. Jsou to tedy právě třetí osoby, které se dožadují ekvity a vyžadují její konkrétní podobu. A proto prétor vytváří actiones adiecticiae qualitatis aby dal na vědomost, že ten, kdo těží z výnosů obchodní činnosti - ať už sám nebo prostřednictvím svých podřízených- je taktéž povolán čelit takto vzniklým závazkům (cfr. supra D. 14, 3, 1).

III. Praepositio jako základ odpovědnosti nositele moci

Prameny, kterými disponujeme, ukazují zcela přesně, že praepositio tvoří fundament odpovědnosti nositele moci a zároveň stanovuje její hranice. Exercitor je tedy povoláván k odpovědnosti za jednání učiněná pouze v rámci pověření tzv. praepositio:

*Eadem ratione comparavit duas alias actiones, exercitoriam et institoriam. Tunc autem exercitoria locum habet, cum pater dominusve filium servumve magistrum navi praeposuerit et quid cum eo eius rei gratia, cui praepositus fuerit, [negotium] gestum erit.*¹¹

*Non autem ex omni causa praetor dat in exercitorem actionem, sed eius rei nomine, cuius ibi praepositus fuerit, id est si in eam rem praepositus sit, ut puta si ad onus vehendum locatum sit aut aliquas res emerit utiles naviganti vel si quid reficiendae navis causa contractum vel impensum est vel si quid nautae operarum nomine petent.*¹²

*Non tamen omne, quod cum institore geritur, obligat eum qui praeposuit, sed ita, si eius rei gratia, cui praepositus fuerit, contractum est, id est dumtaxat ad id quod eum praeposuit.*¹³

Nicméně existují v kasuistice římských právníků případy, kdy se odpovědnost domina negotii rozšiřuje i o skutkové stavy, které nespadají úzce pod praepositio, a díky tomu se lze odvrátit od názoru, že praepositio vytváří jediný pramen a míru veškeré odpovědnosti majitele moci –

¹¹ Gai. 4, 71

¹² Ulp. D. 14, 1, 1, 7

¹³ Ulp. D. 14, 3, 5, 11

tak jak se o tom vyjadřuje tradiční doktrína.¹⁴ Za zmínku stojí především pasáž, která dokládá, že římská jurisprudence přiznávala odpovědnost majitele moci i za jednání pověřeného, která nebyla specifikovaně předvídaná v praepositio, ale vyvstala z potřeb prováděné obchodní činnosti:

Quid si mutuam pecuniam sumpserit, an eius rei nomine videatur gestum? Et Pegasus existimat, si ad usum eius rei, in quam praepositus est, fuerit mutuatus, dandam actionem, quam sententiam puto veram: quid enim si ad armandam instruendamve navem vel nautas exhibendos mutuatus est?¹⁵

V citovaného textu jest kladena otázka, zda může přijaté mutuuum od magistra navis být zahrnuto pod praepositio nebo ne? Odpověď je zcela jednoznačná, neboť exercitor odpovídá i za takto vzniklý dluh, protože peníze byly vzaty a půjčeny za účelem, který spadá do pověření (praepositio). Obdobná analýza rozsahu praepositio je v D. 14. 1. 1. 9.:

Unde quaerit ofilius, si ad reficiendam navem mutuatus nummos in suos usus converterit, an in exercitorem detur actio. et ait, si hac lege accepit quasi in navem impensurus, mox mutavit voluntatem, teneri exercitorem imputaturum sibi, cur talem praeposuerit: quod si ab initio consilium cepit fraudandi creditoris et hoc specialiter non expresserit, quod ad navis causam accipit, contra esse: quam distinctionem pedius probat.

Obě pasáže nám ukazují, že celkový rozsah a obsah praepositio není stanoven a priori a není tedy závislý výlučně na vůli nositele moci, ale v průběhu daného jednání se může dotvářet, převážně však v rovině objektivního plánu.¹⁶ Zdá se tedy, že středem právního zájmu nebylo pouze pověření, ale i ochrana třetích osob. Neboť právě zmiňované ujištění, že daná zápůjčka spadá do praepositio je pro třetího tou největší zárukou při výkonu obchodních aktivit. Je tedy zřejmé, že odpovědnost majitele moci může být širší než je původní praepositio, že rozsáhlost pravomocí osoby podřízené může být větší a nemusí tedy být ovlivněna faktorem pověření, ale i sociálně-ekonomickými faktory, zejména pak tehdy, vykonává-li osoba podřízená kontinuální a organizovanou obchodní činnost.

Praepositio tedy obecně identifikuje a individualizuje druh vykonávané aktivity osoby podřízené, ale konkretizuje se a specifikuje se až v samotném průběhu výkonu pověření na

¹⁴ Miceli, M. Sulla struttura formulare delle actiones adiecticiae qualitatatis. Torino: Giappichelli, 2001, s. 196

¹⁵ Ulp. D. 14, 1, 1, 8

¹⁶ Miceli, M. Sulla struttura formulare delle actiones adiecticiae qualitatatis. Torino: Giappichelli, 2001, s. 197

základě konkrétních a často nepředvídatelných požadavků souvisejících se samotnou obchodní činností. Nestačí však samotná praepositio určující konfiguraci, že se jedná o obchodní činnost, ale je třeba brát v úvahu i druh vyvíjené činnosti a způsoby, jakými je vykonávána.¹⁷

Tak to činí i Gaius při definování exercitora (cfr. Gai. Inst. 4, 71), kde explicitně poukazuje na to, že se jedná o „cottidianus quaestus“, a jasně dává najevo, že vykonávaná činnost musí nést prvky nepřetržitosti, kontinuity. Pokud se týká institora, pak se tato podmínka ozřejmuje v podobě taberna instructa¹⁸, tedy v předmětu činnosti osoby pověřené. Co se týče způsobů výkonu obchodních činností v rámci živnosti v době římské, kterou tedy pokrývala actio institoria, je možné individualizovat hned několik druhů. Di Porto uvádí různé druhy obchodních činností, které souvisejí s emptio-venditio a obecně tedy s oběhem zboží, hmotných statků a finančních prostředků, a které jsou vykonávány organizovaně a kontinuálně ve formě taberna instructa. Jedná se zejména o provozování živnosti (cfr. D. 14, 3, 5, 12 – 15), činnosti zaměřené na zprostředkování a oběh peněz, kde se v pramenech setkáváme s označením praepositio ad mensam nebo apud mensam pecuniis accipiendis či pecunis faenerandis, okruh činností, který by v dnešní terminologii spadal do kategorie poskytování služeb: tedy negotiationes cauponiae, provozování stabula a činnosti muliones, fullones et sarcinatores (cfr. D. 14, 3, 5, 6, D. 14, 3, 5, 8, D. 4, 9, 1, 5, D. 33, 7, 13 pr., D. 33, 7, 12, 2)¹⁹

Je tedy zcela evidentní, že na výše uvedené činnosti se kompletně aplikují actio exercitoria et institoria. Třetí osoby, která uzavíraly smlouvy s magistris navis nebo institorem, měli sice na paměti subjektivní okolnosti vycházející z praepositio, ale zároveň i objektivní okolnosti vztahující se k charakteru a způsobu výkonu dané obchodní činnosti.

IV. Praepositio exercitoria/institoria v porovnání s mandátním pověřením

Na tomto místě je vhodné se zmínit o koexistenci institutu praepositio a mandátem, který se v porovnání s pověřením při obstarávání některé z činností, zvláště obchodní, jeví jako málo

¹⁷ Ibidem, s. 207

¹⁸ Ulp. D. 50, 16, 185 „Instructam autem tabernam sic accipiemus, quae et rebus et hominibus ad negotiationem paratis constat.“

¹⁹ Di Porto, A. In Miceli, M. Sulla struttura formulare delle actiones adiecticiae qualitatis. Torino: Giappichelli, 2001, s. 208

flexibilní. Je zcela jasné, že v době klasické, jak uvádí prameny, nebylo možné, aby mandátář překročil limity dané příkazem (cfr. „diligenter igitur fines mandati custodiendi sunt“²⁰). Jak vyplývá z exegeze textů týkajících se mandátu, nemohl mandátář vybočit z příkazu, a to ani tehdy, pokud by pro mandanta obstaral věc výhodněji, levněji, apod. (cfr. D. 17, 1, 5, 3 a D. 17, 1, 5, 2) - vždy by se v takovém případě jednalo o nesplnění příkazu. Při porovnání obou forem jednání osob pověřených, ať již mandátáře či institora (eventuálně magistra navis) je zcela markantní, že v případě mandátu, je rozhodující vůle mandanta vymezující obsah pověření. To musí být natolik detailní, neboť představuje pro mandátáře skutečnou hranici jeho pravomocí a jednání, a zároveň pro mandanta znamená základní míru a limitaci jeho odpovědnosti vůči třetím osobám.

V případě *praepositio institoria* nebo *exercitoria*, je naopak vůle nositele moci pouze počátečním aktem pověření a pouze jedním z limitů při výkonu obchodní činnosti, kdy se tato vůle determinuje převážně ve vztahu ke konkrétním požadavkům vznikajícím při jednání osoby pověřené. Lze tedy konstatovat, že amplituda pověření v případě *praepositio exercitoria* nebo *institoria* je větší než u příkazní smlouvy (*mandatum*). Institor mohl tedy učinit veškerá jednání, která souvisela s vykonáváním dané činnosti, samozřejmě mimo ta, která byla explicitně zakázána:

*Sed si pecuniam quis crediderit institori ad emendas merces praeposito, locus est institoriae, idemque et si ad pensionem pro taberna exsolvendam: quod ita verum puto, nisi prohibitus fuit mutuari.*²¹

*Item si institor, cum oleum vendidisset, anulum arrae nomine acceperit neque eum reddat, dominum institoria teneri: nam eius rei, in quam praepositus est, contractum est: nisi forte mandatum ei fuit praesenti pecunia vendere. quare si forte pignus institor ob pretium acceperit, institoriae locus erit.*²²

Jak tedy vyplývá z výše uvedených poznatků, pak se jednoznačně ukazuje, že *praepositio institoria/exercitoria* představovala flexibilnější instrument pro pověření osob *alieno iuri subiectae*, nicméně představovala i rozsáhlejší základ odpovědnostního vztahu *domina* vůči třetím osobám, což posiluje jejich ochranu.

²⁰ D. 17, 1, 5 pr.

²¹ D. 14, 3, 5, 13

²² D. 14, 3, 5, 15

V. Odpovědnost a žalovatelnost nositele moci

Jak již bylo uvedeno výše, všechny prameny vztahující se k *actio exercitoria* či *institoria* označují za výlučně odpovědnou osobu *domina*. Odpovědnost *magistra navis* či *institora* není nikdy zmiňována jako předpoklad pro ručení a odpovědnost *domina*, pokud se však v některých pramenech objeví, pak se jedná o případy, kdy *magister* či *institor* byly osoby svobodné. Tím nastávala situace, kdy osoby třetí mohly žalovat jak *exercitora*, tak samotného *magistra*, což by pak vedlo úvaze, že právě tento skutkový stav by výrazně svědčil ve prospěch onoho označení adjektické tedy přídavné, dodatečné žaloby:

*Est autem nobis electio, utrum exercitorem an magistrum convenire velimus.*²³

*Item si servus meus navem exercebit et cum magistro eius contraxero, nihil obstabit, quo minus adversus magistrum experiar actione, quae mihi vel iure civili vel honorario competit: nam et cuivis alii non obstat hoc edictum, quo minus cum magistro agere possit: hoc enim edicto non transfertur actio, sed adicitur.*²⁴

*Haec actio ex persona magistri in exercitorem dabitur, et ideo, si cum utro eorum actum est, cum altero agi non potest. sed si quid sit solutum, si quidem a magistro, ipso iure minuitur obligatio: sed et si ab exercitore, sive suo nomine, id est propter honorariam obligationem, sive magistri nomine solverit, minuetur obligatio, quoniam et alius pro me solvendo me liberat.*²⁵

Nicméně uvedené fragmenty se vztahují pouze k *actio exercitoria*, navíc vycházejí z řešení velmi partikulárních situací. Je tedy pravděpodobné, že *Ulpianis* považoval za irelevantní právní status osoby pověřené, když připouští, že dokonce otrok mohl být *exercitorem* (cfr. „*Parvi autem refert, qui exercet masculus sit an mulier, pater familias an filius familias vel servus*“)²⁶. *Expressis verbis* je tedy vyjádřená hypotéza *exercitora alieno iuris* brána v potaz, přičemž se dále uvádí, že žaloba pak nesměřovala proti *exercitorovi samotnému*, ale proti jeho majiteli moci, tedy *pater* či *dominus*:

²³ D. 14, 1, 1, 17

²⁴ D. 14, 1, 5, 1

²⁵ D. 14, 1, 1, 24

²⁶ D. 14, 1, 1, 16

Si is, qui navem exercuerit, in aliena potestate erit eiusque voluntate navem exercuerit, quod cum magistro eius gestum erit, in eum, in cuius potestate is erit qui navem exercuerit, iudicium datur.²⁷

Mimo to existuje možnost jednat proti magistrovi navis, pokud jde o osobu svobodnou zároveň tak existuje možnost výběru mezi osobou magistra či exercitora jako osob žalovatelných²⁸. Každopádně se však počítá s odpovědností in solidum nositele moci, jak je tomu obecně, ať už se jedná o exercitora jako osobu sui iuris nebo alieno iuris:

Quamquam autem, si cum magistro eius gestum sit, dumtaxat polliceatur praetor actionem, tamen, ut iulianus quoque scripsit, etiamsi cum ipso exercitore sit contractum, pater dominusve in solidum tenebitur.²⁹

Obě žaloby přecházejí na dědice majitel moci (cfr. „novissime sciendum est has actiones perpetuo dari et in heredem et heredibus.“)³⁰, neboť se jedná o jeho vlastní osobní odpovědnost, která vychází ze samotné skutečnosti, že on sám je majitelem titulu k výkonu obchodní činnosti, jejíž výkon pouze svěřil zcela nebo částečně svému synovi, otroku či osobě svobodné.

Závěrem lze konstatovat, že v rámci prétorských ediktů, týkajících se actiones exercitoria et institoria, není tak důležitý právní status magistra či institora, solventního či nikoliv, způsobilého k právním úkonům či nikoliv, ale to, co je objektivně podstatné, je fakt, že byl pověřen plněním určité obchodní činnosti. V tom momentě se stává subjektem, který není nadán vlastní autonomií, ale jediným destinatářem právních účinků a tedy jediným žalovatelným z pohledu ius honorarium se stává nositel moci. I po jeho smrti se jeho odpovědnost z actiones exercitoria et institoria přenáší na dědice tak, jak je tomu i u ostatních obligací, ze kterých byl dotyčný osobně zavázán.

²⁷ D. 14, 1, 1, 19

²⁸ Cfr. supra D. 14, 1, 1, 17

²⁹ D. 14, 1, 1, 23

³⁰ D. 14, 3, 15

Literatura:

[1] Kincl, J., Urfus, V., Skřejpek, M. *Římské právo*. Praha: C.H. Beck, 1995, s. 386, ISBN 80-7179-031-1

[2] Miceli, M: *Sulla struttura formulare delle actiones adiecticiae qualitatis*. Torino: Giappichelli, 2001, s. 383, ISBN 88-348-1289-1

[3] Talamanca, M: *Istituzioni di diritto romano*. Milano: Dott. A. Giuffré Editore, 1990, s. 829, ISBN 88-14-02222-4

[4] Talamanca, M: *Elementi di diritto privato romano*. Milano: Giuffré Editore, 2001, s. 394, ISBN 88-14-09347-4

Kontaktní údaje na autora – email:

robertjakubicek@hotmail.com